

Szakmai beszámoló
Siket és súlyosan nagyothalló diákok idegennyelv-tanulási motivációja, képzetei és
stratégiái
2012-09-01–2015-12-31

A célok megvalósítása

Kutatásunk szakmai célkitűzéseit maradéktalanul sikerült teljesítenünk. Pályázatunkban arra vállalkoztunk, hogy feltérképezzük a magyarországi hallássérültek intézményeiben tanuló 14–19 éves diákok általános idegennyelv-tanulási körülményeit, adatokat gyűjtünk a motivációjukról, a nyelvtanulásról alkotott képzeiteikről valamint tanulási stratégiáikról, és az eredmények segítségével megteremtjük az alapjait a siketek és súlyosan nagyothalló nyelvtanulók körében alkalmazható jó módszertani gyakorlatnak.

Kutatásunk időszerűségét az adta, hogy a 2009-ben elfogadott jelnyelvtörvény (2009. évi CXXV. törvény a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról) szerint 2017-ig kell minden speciális intézményben biztosítani a bilingvális, vagyis a beszélt magyarra és a magyar jelnyelvre építő oktatás körülményeit. Egy korábbi, a magyarországi felnőtt siket és súlyosan nagyothalló populáció körében folytatott országos vizsgálatunk során azt tapasztaltuk, hogy a megkérdezett felnőttek az iskolai tanulmányaik során lényegesen hátrányosabb körülmények között tanulhattak nyelveket, mint a hallók, és hogy az esélyegyenlőség biztosításában kulcsfontosságú a 100%-os információátvitel, vagyis a jelnyelv használata. Arról is meggyőződhattunk, hogy a közhiedelemmel ellentétben a súlyos hallássérülés nem akadályozza az idegen nyelvek elsajátításának, megfelelő módszerekkel és jó körülmények biztosításával az írott nyelv elsajátítható, a megszerzett tudás a gyakorlatban hasznosítható mind a munkában, mind személyes célokra. Az OTKA által támogatott kutatásunkban ezekre az ismeretekre építve végeztük el vizsgálatainkat.

Adatgyűjtés

Felkerestük a hallássérültek valamennyi bentlakásos intézményét az országban: Budapesten, Vácott, Debrecenben, Egerben, Szegeden, Kaposvárott és Sopronban. Budapesten a hallássérült tagozatot működtető szakközépiskolában is jártunk. Összesen 105 diáktól gyűjtöttünk kérdőíves adatot a nyelvtanulási motivációjukról, képzeiteikről és stratégiáikról, és 31 diákkal folytattunk egyéni interjút. Minden iskolában elbeszélgettünk a nyelvtanárral és az igazgatóval vagy a helyettesével, illetve a szekcióvezetővel. Adatbázisunkat tovább gazdagítottuk egy utazótanárral és egy szülővel készített beszélgetéssel. A terven felül, kiegészítő céllal, egyetemi hallgatók bevonásával hat interjú készült a felsőoktatásban tanuló hallássérült hallgatókkal is. Szintén a tervezetten felül órát látogattunk a nagyothallók budapesti iskolájában is, és itt is készítettünk interjút az angoltanárral. A kutatásunkat teljes egészében az információs akadálymentesítés szellemében folytattuk le, vagyis minden alkalommal biztosítottuk a jelnyelvi tolmácsolást. A Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége által megfogalmazott „Semmit rólunk nélkülünk” irányelvet követve a projekt teljes időtartama alatt siket szakértő segítette a munkánkat, tanácsokat adott a kutatási eszközök elkészítéséhez, részt vett a kérdőív validálásában és jelnyelvi tolmácsolásában, véleményezte az adatelemzésekből levont következtetéseinket és a publikálás előtt álló közleményeinket.

Eredmények

Kérdőívek elemzése

Kvantitatív adatainkat először leíró statisztikai elemzéseknek vetettük alá. Az egyes skálákhoz tartozó átlagok és szórás alapján a legfontosabb jellemzőnek az tűnt, hogy a skálaátlagok az ötfokú skála 3-as és 4-es fokozata között helyezkedtek el, azaz nem kaptunk kiemelkedően magas, de lesújtóan alacsony skálaátlagokat sem. Ez a közepes hozzáállás azt jelentheti, hogy a diákok nem biztos, hogy megfelelő mennyiségű energiát fektetnek a nyelvtanulásba, máshogy fogalmazva, nem vetíthető előre, hogy hosszútávon sikeresek lesznek. Továbbá, úgy tűnik, hogy az országos mintánkban szereplő siket és súlyosan nagyothalló nyelvtanulók nem utasítják el az angol/német tanulását, de nem megy nekik olyan könnyen, mint halló társaiknak. Nehézséget okozhat a jelnyelv közvetítő szerepének hiánya, a külső elvárások és belső motiváció diszharmóniája, illetve az is, hogy a diákok nincsenek tisztában a velük kapcsolatos elvárásokkal. A motivációs változókat más hasonló korú nyelvtanulók mintáihoz hasonlítva azt találtuk, hogy a siket és nagyothalló diákok ideális második nyelvi énje jelentős eltérést mutat más tanulócsoporthoz képest, vagyis az általunk vizsgált diákoknak nincs kiforrott jövőképük saját magukról mint idegen nyelvet használó felnőttekről. A vizsgált csoport motivált tanulási viselkedését leginkább a pozitív nyelvtanulási tapasztalatok, a reális nyelvtanulási képzetek és a sikeresen alkalmazott kognitív tanulási stratégiák befolyásolhatják pozitívan.

Az adatokon végzett klaszterelemzés során a fentiekhez képest árnyaltabb eredményt kaptunk. Azt tapasztaltuk, hogy bár a siket és súlyosan nagyothalló diákok összességében közepes értékeket mutattak a nyelvtanulással kapcsolatos egyéni változókat mérő skálákon, van köztük egy nagy csoport (körülbelül az adatközlők 50 százaléka), akik az átlagnál szignifikánsan magasabb értékeket értek el. Ők azok, akik az átlagnál jobban motiváltak az angol vagy a német tanulása iránt, több energiát hajlandóak a tanulásra fordítani és a többi egyéni változó skáláján is jobban szerepeltek. Elgondolkodtató viszont az az adat, hogy a leginkább motivált diákok esetében a legalacsonyabb értékeket a miliő és az élnélküliség skála kapta, azaz még ezekről a diákokról sem mondhatjuk el, hogy környezetük markánsan támogatná a nyelvtanulást, vagy, hogy a diákok maguk meg lennének győződve arról, hogy jól meg fognak tudni tanulni angolul/németül.

A skálák közti kapcsolatok feltárásához a skálák közti korrelációs együtthatókat számoltuk ki. Különös jelentősége van az egyéni különbségeket mérő skálák között a motivált tanulási viselkedést érintő korrelációknak. Megállapíthattuk, várakozásunknak megfelelően az összes egyéni változó szignifikáns összefüggést mutat a diákok motivált tanulási viselkedésével, ám a legmagasabb értéket a nyelvtanulási tapasztalatokat mérő skála mutatta, ami azt jelenti, hogy a siket és súlyosan nagyothalló diákok motivációjában kiemelkedő jelentősége van a nyelvtanulási tapasztalatoknak: azok a diákok, akik pozitívan nyilatkoztak a nyelvtanulási tapasztalataikról, több energiát hajlandóak fektetni a nyelv elsajátításába. Ezért is különösen fontos, hogy olyan tanulási környezetet teremtsünk, és olyan módszereket alkalmazzunk, amelyeket a diákok pozitívan tudnak értékelni.

Végül, de nem utolsósorban alaposabban elemeztük a modalitás skálával kapcsolatos eredményeinket, azaz a nyelvtanuló tapasztalatait a jelnyelv és az egyéb kommunikációs csatornák szerepéről a nyelvórán. A tanári interjúk, saját megfigyeléseink, illetve a segítő siket szakértőnk véleménye és ismeretei alapján két részre osztottuk a mintába került iskolákat: egyik csoportba kerültek azok az iskolák, ahol jelnyelv elfogadottságát és használatát figyelhettük meg a nyelvórákon, és ahol a nyelvtanár képzett vagy képzésben részt vevő jelelő (39 diák). A másik csoportba soroltuk azoknak az iskoláknak a diákjait, amelyekben teljesen vagy túlnyomó részt az auditív-verbális szemlélet jelenléte volt a jellemzőbb a nyelvórán (57 diák). Az eredmények azt mutatták, hogy a bilingvális szemléletű oktatás esetében valamivel magasabbak a korrelációs együtthatók értékei, azaz a különböző egyéni változók egymásra ható ereje magasabb, mint az auditív-verbális szemléletű oktatás esetében. Ennek azért van fontos jelentősége, mert az erősebb összefüggések erősebb

motivációhoz vezethetnek, ami a nyelvtanulás hosszú távú sikerességét jobban tudja biztosítani.

A tanulói interjúk összefoglalása

A tanulói hang és videofelvételek átirataiból nyert kvalitatív adatok elemzését a MAX-Q-DA szoftver alkalmazásával végeztük el. Az elemzés során a kapott adatokat hat fő kategóriába soroltuk: *Tanulási tapasztalatok, Motiváció, Milió, Nyelvtanulási meggyőződések, Modalitás és Kommunikációs nehézségek.*

A megkérdezett tanulók vegyes tapasztalatokról számoltak be, ám a kérdőíves eredményekhez hasonlóan az adatközlők közel fele itt is a többiekénél motiváltabbnak mutatkozott, akik kevesellték a nyelvtanulásra fordított időt. Az órák tartalmára vonatkozóan jelentős különbségek mutatkoztak az egyes évfolyamok vagy iskolák között. A középiskolai osztályokban konkrét tankönyvekből folyik az oktatás, érettségire készülnek a diákok, ezért ők nagyon tudatos nyelvtanulók benyomását keltették. Az általános iskolai osztályokban a tanulók által említett nyelvi példák még a felsőbb évfolyamokon is a kezdő szintre jellemző tartalmakat tükrözték. A tanulási nehézségekre vonatkozó kérdéseinkre kapott válaszokban a nyelvtanulás szinte minden eleme említésre került: a nyelvtan, a szövegalkotás, a fordítás, az, hogy az angolban nem kiejtéskövető a helyesírás és természetesen azok a készségek is, amelyekre siket tanulók esetében eleve számítani lehet, mint például az idegen nyelv szájról olvasása, a beszédértés, a beszéd és a kiejtés.

A nyelvtanulási feladatok elvégzésére, illetve a tanulási nehézségek leküzdésére alkalmazott megoldások között a szakirodalomból ismert stratégiák közül markánsan jelentek meg adatainkban a társas és egyes kognitív stratégiák, illetve további, pontosabban nem azonosítható újszerű tanulási módszerek mint például a fiatalok körében nagyon népszerű internethasználat, online feladatok, szótárak, fordítóprogramok és számítógépes játékok. Figyelemre méltó, hogy 31 tanulóból mindössze ketten tettek utalást a hangos tanulásra, annak ellenére, hogy valamennyi iskola erősen az auditív-verbális módszereket részesíti előnyben.

A tanulók jövőről alkotott elképzeléseiben akkor játszik szerepet az idegen nyelv, ha tovább szeretnének tanulni, vagy ha úgy gondolják, hogy külföldre mennek majd dolgozni. A megkérdezett tanulók egyharmada 8. osztályos volt, közülük többen is úgy nyilatkoztak, hogy szeretnék középiskolában folytatni a tanulmányaikat. Erre a hallássérülteknek leginkább a számítástechnikai területen van lehetőségük, ahol tudják, hogy az angol nyelv valamilyen szintű ismerete elengedhetetlen. Míg többen is arra számítanak, hogy vagy tanúlással, vagy a számítógépes használat révén meg fogják őrizni a nyelvtudásukat, legalább annyian nyilatkoztak úgy, hogy az iskola befejezése után egyáltalán nem fogják használni a tanult idegen nyelvet, és mindent el fognak felejtetni.

A milió a nyelvtanulási motiváció kialakításában és fenntartásában is jelentős szerepet játszhat; gondolunk itt a tanuló szűkebb és tágabb környezetére, elsősorban a szülőkre, testvérekre és barátokra. Ők egyrészt jó példával járhatnak elől, ha maguk is beszélnek valamilyen idegen nyelven, másrészt segítséget tudnak nyújtani, ha szükséges, végezetül biztatással vagy ösztönzéssel motiválhatják a hallássérült tanulót. Mivel a pedagógusok leírása szerint az adatközlőink jelentős része szociálisan hátrányos helyzetűnek mondható, nem lepődhetünk meg azon, ha jó néhányan nem kapnak semmiféle biztatást a nyelvek tanulására vagy arra, hogy a nyelvtanulást majd az általános iskolai tanulmányok után is jó lenne folytatni valamilyen módon. Arányaiban azonban a pozitív hatás jellemzőbbnek mondható.

Arra vonatkozóan, hogy a siketek meg tudnak-e tanulni idegen nyelven kommunikálni, vagy hogy az adatközlők saját magukat képesnek tartják-e erre, viszonylag kevés adatot találtunk az interjúkban. A tanulmányi énhatékonyság hiányára vagy alacsony

fokára utaló állítások között előfordulnak olyan megjegyzések, melyek a hallásállapottal hozzák összefüggésbe a nyelvtanulási sikertelenséget, mondván, hogy a hallóknak könnyebb, de a siketeknek nehéz olyasmit megtanulni, amit nem hallanak. Egyesek szerint azonban nem a siketségen, hanem a szorgalmon múlik: sok tanulással jól megy az angol, de aki lusta, annak nem. A tanár szerepe ezen a téren is jelentős. Több tanuló is utalt arra, hogy ha megfelelő segítséget kap a tanárától, aki lehet maga a nyelvtanár vagy a délutáni nevelőtanár is, akkor meg tud birkózni a feladattal.

Ha a tanulók nem értik a beszédet, a tanárok többsége írásban adja meg a jelentést vagy a magyarázatot, s aki tud, jelnyelvvvel is segít. Voltunk olyan osztályban, ahol nem kellett beszélni, lehetett csak írni, és a számonkérés is csak írásban történik. Volt olyan tanuló, aki kijelentette, hogy sokkal könnyebben menne neki a nyelv, ha nem kellene kimondani a szavakat, hanem elég lenne csak olvasni. A modalitásra vonatkozó adatainkból azt szűrhetjük le, hogy a legnagyobb segítséget az jelenti a tanulóknak, ha a tanár képes jelnyelven közvetíteni az anyagot. A tanulók elmondása szerint, ha csak kevésbé tud jelezni a tanár, az is segítség.

Már az óralátogatásokon kiderült számunkra, és a tanulók szavai is azt erősítették meg, hogy a tanárok nagy része nem vagy csak egy kicsit ismeri a magyar jelnyelvet, így ha akarná, se tudná azt használni közvetítő nyelvként az oktatásban. Az igaz, hogy a gyakorlatban sok jelet elsajátítanak azok a tanárok is, akik nem végeztek jelnyelvi képzést, de ez még nem jelenti azt, hogy a tanulók jelnyelven adott közléseit vagy így feltett kérdéseit is meg tudnák érteni. Abban az osztályban, ahol a tanár tudja és használja is a magyar jelnyelvet, a tanulók három okból is elégedettségüknek adtak hangot: ezek az akadálymentes információátvitel, a jobb kognitív megértés és az információ tökéletesebb rögzülése: a jelnyelven kapott információt a siket tanuló jobban tudja rögzíteni, így kevésbé felejt el, és könnyebben fel tudja idézni.

Látogatásaink során csak két igazán képzett és gyakorlott jelnyelv-használó tanárral találkoztunk, a többiek vagy eltanultak már valamit a gyerekektől, vagy még csak a jelnyelvi ábécénél tartanak. Fontos, hogy a jelnyelv használatával szemben már nincs akkora ellenállás az iskolákban, mint amiről felnőtt adatközlők visszaemlékezéseiből értesültünk, de teljes elfogadottságról nem beszélhetünk: kevés kivétellel inkább csak a megtűrt, mint a támogatott jelzővel illelhetjük. Adataink arra utalnak, hogy a jelnyelv közvetítő nyelvként való használata lehetővé teszi a teljes akadálymentesítést és a 100%-os információátadást, megkönnyíti a tananyag megértését, és segíti a memorizálást is. Ennek felismerésére és elfogadására nagy szükség lenne azokban az iskolákban is, ahol ez még nem történt meg, mert különben a nyelvtanulás csak bebíflázott szavakból és mondatokból fog állni, ami a papagájszerű ismétlés begyakorlására alkalmas, de a valódi gondolatok és vélemények kommunikációját megítélésünk szerint nem segíti elő.

Tanárok, iskolavezetők közléseinek összefoglalása

A tanári és igazgatói interjúk során elhangzottak részben alátámasztják, részben árnyalják a tanulók adatai alapján kialakult képet. Minden iskolában fontosnak tartották elmondani, hogy az intézmények az utóbbi években jelentős változásokon mentek keresztül: az integráció elterjedésével egyre kevesebb a hallássérült gyerek a speciális iskolákban. Sokan még akkor sem íratják ide a gyerekeiket, ha a szurdopedagógia módszereiben jártas tanár segítségével, kis csoportban, jobb eredményeket érhetnének el, mint a hallók közt. A tanulói létszám csökkenése egyben az elérhető eredmények szintjének csökkenését is eredményezte. Minden helyszínen kiemelték, hogy az alacsonyabb évfolyamokon egyre többen vannak azok a hallássérültek, akik a legkülönbözőbb társuló zavarokkal küzdenek. A tanulói nehézségek halmozódása elsősorban a feladatok és a tanulási folyamat egyénre szabását teszi szükségessé,

ám a Nemzeti Alaptantervben szereplő elvárások teljesítése még így is gyakran lehetetlen feladatok elé állítja a pedagógust.

A teljes felmentés lehetőségével az általános iskolai osztályokban nem szívesen élnek a tanárok, helyesebbnek tartják, ha a képességeikhez mérten mindenki belekóstol a felkínált idegen nyelvbe. Megtudtuk, hogy az integrációba kikerülő gyerekek körében viszont nagyon gyakori a felmentés. A hallók iskoláiban a nyelvtanárok egyáltalán nincsenek felkészülve a hallássérült gyerekek befogadására. Így bár elvben ezeknek a tanulóknak is lehetőségük van arra, hogy folytassák az idegen nyelv tanulását, speciális módszerek és célzott segítség nélkül sajnálatos módon egy idő után már nem tudnak lépést tartani a többiekkel, és a kutatás résztvevői szerint inkább előbb, mint utóbb felmentést kérnek az idegen nyelv alól.

A speciális iskolákban oktató nyelvtanárok számára a jelnyelvtudás hiányán felül a legnagyobb kihívást hallássérültek számára készített tananyag és a hallássérülteknek kidolgozott nyelvtanítási módszerek teljes hiánya okozza. A siketek számára elengedhetetlenül fontos vizuális anyagok felkutatására aránytalanul sok időt kell fordítaniuk, így kész vagy könnyen adaptálható tananyag nagy segítség lenne számukra. Habár több iskola fel van szerelve technikai eszközökkel (interaktív táblákkal, számítógépekkel, DVD lejátszókkal), kevés lehetőség adódik tanfolyamokon részt venni, ahol a tanárok megtudhatnák, hogyan és miként is lehetne még hatékonyabban használni ezeket az eszközöket a hallássérültek nyelvoktatásában. Mivel minden iskolában többnyire csak egy nyelvtanár van, és az egyes iskolák tanárai között nincs kapcsolat, mindenki a saját maga útját járva, egyénileg próbál megbirkózni a feladattal, egyénileg készítene anyagokat, dolgozzák ki a saját módszereiket. A szakmai együttműködésre és tapasztalatcserére irányuló igény szinte minden interjúban is felmerült.

Országos és regionális networking

Mivel a hallássérültek nyelvtanárai számára hazánkban jelenleg sehol sem folyik tanárképzés vagy módszertani tanár-továbbképzés, válaszul a tanárok által megfogalmazott igényre célul tűztük ki, hogy lehetőséget teremtsünk a szakmai találkozókra és tapasztalatcserére. Figyelembe véve, hogy a siketek nyelvtanulásához a nemzetközi szintén is csak alig létezik tananyag és felhasználható tapasztalat, elhatároztuk, hogy kezdeményezői és résztvevői leszünk nemzetközi együttműködésnek és network építésnek is, hogy a módszerek és jó gyakorlatok összegyűjtésével segíthessük a magyarországi nyelvtanárok munkáját. Ehhez felhasználtuk a kutatócsoportunk által a siketek és nagyothallók nyelvtanárainak már a projektet megelőzően szervezett 2011-es *Kerekasztal* megbeszélés tapasztalatait és a *Fremdsprachenunterricht für Hörbeschädigte Schüler und Erwachsenen* címmel az ELTE-n megrendezett osztrák-magyar szervezésű, szintén 2011-es workshopunk tapasztalatait. Ezt a sort követte 2014-ben Kassán, az ESSE kongresszus keretén belül magyar-lengyel közös szervezésben megtartott nemzetközi tanácskozás *English as a Foreign Language for Students with Special Educational Needs*, melynek előadásaiból szintén a lengyel partnerrel közösen egy angliai kiadó számára szerkesztettünk megjelenés alatt álló kötetet. 2015 tavaszán ismét az ELTE-n fogadtuk a kutatásunkban részt vevő nyelvtanárokat és más érdeklődőket egy kétnapos *Alapfokú angol siket nyelvtanulóknak: Projektzáró előadások és workshop* című rendezvényen, ahol ismertettük eredményeinket, külföldi vendégek előadásait hallgattuk meg az általuk alkalmazott jó gyakorlatról, és megvitattuk a projektünk eredményei alapján elkészített módszertani ajánlásokat és interaktív táblára készített, tematikus tananyagainkat. A projektzáró kiadvány azóta nyomtatásban és elektronikusan is megjelent, az anyagok bárki

számára elérhetők. Az elkészült tematikus tananyagok folyamatos továbbfejlesztését tervezzük a projekt befejezése után is.

Disszemináció

Kutatási eredményeink közzétételét különböző szinteken valósítottuk meg, hogy ezáltal minél szélesebb kört szólíthassunk meg. Részt vettünk mind hazai, mind nemzetközi konferenciákon melyek egy része alkalmazott nyelvészeti, másik része neveléstudományi jellegű volt. Tanulmányainkat mind hazai, mind külföldi alkalmazott nyelvészeti és pedagógiai vonatkozású folyóiratokban, kötetekben és konferenciaközleményekben, mind a magyar, mind angol nyelven tettük közzé. Különösen büszkék vagyunk az *International Review of Applied Linguistics (IRAL)* c. nemzetközi alkalmazott nyelvészeti folyóiratban, valamint a *European Journal of Special Needs Education* című pedagógiai szaklapban megjelent írásainkra, és arra is, hogy kutatásunk összefoglalóját alkalmunk volt bemutatni a Siketek Világszövetségének 2015-ös ICED kongresszusán, Athénben.

A siketek idegennyelv-tanulásának ügyét minden egyéb módon is próbáljuk előmozdítani. Az ELTE nyelvszakos hallgatói számára rendszeresen meghirdetünk közismereti kurzust *Hallássérültek idegennyelv-tanulása* címmel, melybe az általános ismereteken kívül az OTKA projekt eredményeit is beépítjük. 2015 őszén figyelemkeltő bemutatót tartottunk az esélyegyenlőségi céllal megrendezett *Diversity Day* című rendezvényen az ELTE Angol-Amerikai Intézetében.

Nehézségek

Nem hallgathatjuk el, hogy a vállalt feladatok elvégzését jelentősen megnehezítette a szükséges eszközök beszerzésében tapasztalt számtalan akadály: az informatikai eszközök beszerzésére vonatkozó tartós tilalom és a hosszúra nyújtott közbeszerzési eljárás körülményességéből fakadó állandó idővesztés, a megrendelések hiányos vagy téves teljesítéséből fakadó megszámlálhatatlan bosszúság. Ezek miatt kényszerültünk például arra, hogy az adatok jelentős részét alkalmanként kölcsönbe kért videokamerával rögzítsük, és emiatt álltunk el egy korszerű adatelemző szoftver beszerzésétől is.